

RADU FLORA'S NOVELS - SOCIAL FRESCOES OF THE INTERWAR AND POST-WAR BANAT PANORAMA

ROMANELE LUI RADU FLORA - FRESCE SOCIALE ALE PANORAMEI BĂNĂȚENE INTERBELICE ȘI POSTBELICE

Virginia POPOVIĆ,
Mărioara SFERA
Universitatea din Novi Sad,
Facultatea de Filosofie
popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs
Sfera.mariora@gmail.com

Abstract

Radu Flora, a well-known linguist, folklorist, poet, translator, novelist from the former Yugoslavia, a prominent personality who radiated through his inexhaustible creative force, which also denotes his rich work and his multilateral engagement in the interest of his ethnicity and Culture of Romanians in Serbia. Radu Flora, through his novels, reconstructs, from fragments, the multicultural environment of Vojvodina in the first part of the 20th century, especially of the Serbian Banat. Through these novels, Radu Flora realizes a social fresco of the interwar and post-war Banat panorama, in which one can see the political atmosphere, the school education, the national problem in the Kingdom, patriarchalism and the troubles of the Yugoslavian villages in Banat. The characters of the novels come from Banat villages "where different ethnicities live together" who are employed either as teachers who face the harsh reality and disillusion when they come to the Serbian Banat, others being enrolled in the army organized according to the Austrian regulations, but most characters are students coming from the Banat multicultural bosom, described by the use of the artistic process of the introspection of life through the perspective of a child. Meditation and speculative contemplation on the psychic life of the author himself as well as the knowledge of the external world through internal contemplation may be the starting point of all the novels of Radu Flora. Living and practicing in an area full of history and interculturality, the novelist in his writings touched on some important moments for the Romanian identity in Vojvodina.

Rezumat

Radu Flora, renumit lingvist, folclorist, poet, traducător, romancier din fosta Iugoslavie, o personalitate pregnantă care a radiat prin forța sa creatoare nepuizabilă, ceea ce denotă și bogata lui operă și angajarea sa multilaterală în interesul etniei sale, pentru dezvoltarea vieții științifice și culturale a românilor din Serbia. Radu Flora, prin romanele sale reconstituie, din fragmente, mediul multicultural al Voivodinei din prima parte a secolului XX, în special al Banatului sârbesc. Prin aceste romane, Radu Flora realizează o frescă socială a panoramei bănățene interbelice și postbelice, în care se poate vedea atmosfera politică, educația școlară, problema națională în Regat, patriarhalismul și frământările satelor bănățene din Iugoslavia. Personajele romanelor provin din satele bănățene „unde conviețuiesc diferite etnii” care sunt angajate fie ca învățători care se confruntă cu realitatea dură și cu deziluzii la venirea lor în Banatul sârbesc, altele fiind înrolate în armata organizată conform regulamentelor austriece, însă cele mai multe personaje reprezintă elevii proveniți din sânul multicultural bănățean, descriși prin folosirea procedurii artistice al introspecției vieții prin prisma unui copil. Meditația și contemplarea speculativă asupra vieții psihice ale autorului însuși precum și cunoașterea lumii externe prin intermediul contemplării

interne poate fi punctul de plecare al tuturor romanelor lui Radu Flora. Locuind și profesând într-o zonă plină de istorie și interculturalitate, romancierul prin scrierile sale a atins unele momente importante pentru identitatea românească din Voivodina.

Key words: *interculturality, Serbian Banat, Radu Flora, Romanian, Romanian literature from Voivodina*

Cuvinte cheie: *interculturalitate, Banatul sârbesc, Radu Flora, roman, literatura română din Voivodina*

Radu Flora, renumit lingvist, folclorist, poet, traducător, romancier din fosta Iugoslavie, o personalitate pregnantă care a radiat prin forța sa creatoare inepuizabilă, ceea ce denotă și bogata lui operă și angajarea sa multilaterală în interesul etniei sale, pentru dezvoltarea vieții științifice și culturale a românilor din Serbia. A rămas memorabilă și activitatea acestui renumit om de știință și în calitate de fondator și președinte al [Societății de Limba Română din Voivodina](#). Dialectologia a fost disciplina științifică de bază căreia Radu Flora i-a acordat cea mai mare atenție, cercetări în urma cărora a rezultat volumul dedicat limbii vorbite în jurul dealului orașului Vârșeț, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa vršačkog područja* (cu 34 de hărți lingvistice și 32 texte dialectologice), Novi Sad, Matica srpska, 1962, cât și teza sa de doctorat publicată sub titlul *Grauirile românești din punctul de vedere al geografiei lingvistice*, 1969 (44 hărți). Tot din acest domeniu face parte și *Atlasul lingvistic al graiurilor românești din Banatul iugoslav și Micul atlas lingvistic al graiurilor istro-române*, două lucrări capitale care, din păcate, încă nu au văzut lumina tiparului în Serbia. În anul 2003, [Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosseti”](#) al Academiei Române a publicat cartea despre cercetările lui Flora despre istro-români în *Micul atlas lingvistic al graiurilor istro-române*. A participat la mai mult de douăzeci de congrese internaționale din domeniul lingvisticii, dialectologiei și folclorului, respectiv la reuniuni consacrate lingvisticii romanice, filologiei, etnologiei și istoriei. A alcătuit două dicționare și anume: *Dicționarul sârb-român* (1952) și *Dicționarul român-sârb* (1969). În domeniul istoriei literaturii, amintim două cărți importante: *Istoria literaturii române. De la origini până la Unirea Principatelor*, vol. I, Vârșeț, Editura Libertatea (1962) și *Istoria literaturii române*, vol. II, Vârșeț, Editura Libertatea (1963). Pentru necesitățile învățământului în limba română în Serbia, a alcătuit două antologii: *Din proza clasicilor români. Nuvela* (1952) și *Din lirica clasicilor români. De la Văcărești și până la poezia burgheză dintre cele două războaie*, Editura Frăție și unitate (1953). Un loc deosebit în literatura din Voivodina îl ocupă cartea *Literatura română din Voivodina. Panorama unui sfert de veac 1946-1970*, (1971). În calitate de fondator al Societății de Limba Română din Voivodina (la 4 martie 1962) și de inițiator al formării Cercului pentru folclor al S.L.R., Flora a scris și lucrarea de referință *Folclor literar bănățean. Premise și sinteze*, Editura (1975). Totodată, în calitate de redactor principal a scris și prefața la cele două volume masive de folclor literar cules de membrii Comisiei de folclor a S.L.R. *Foaie verde, spic de grâu*, Zrenianin (1979) și *Foaie verde, lămâiță*, Zrenianin (1982). Ca bun cunoscător al relațiilor care au influențat la conviețuirea celor două popoare român și sârb, a scris două cărți de referință *Din relațiile sârbo-române. Privire de ansamblu* (1964) și *Relațiile sârbo-române, Noi contribuții* (1968).

Aproape toți istoricii și criticii literari din Voivodina și nu numai afirmă în articole și istorii literare că literatura de expresie românească din spațiul multicultural al Banatului sârbesc (iugoslav) s-a născut după 1945 (odată cu apariția ziarului „Libertatea” și a revistei „Lumina”), ceea ce s-ar putea, pe de o parte, lua cu rezervă, deoarece scrierile românilor din Banatul sârbesc dinainte de 1945 erau împrăștiate prin reviste românești care circulau pe întreg teritoriul Banatului istoric și abia în ultima vreme prin pana unor cercetători au început să fie scoase la iveală și publicate în volume aparte. În general se știe, conform bibliografiei existente, că „încercările” scrise ale precursorilor scriitorilor cincizeciști sunt înserate în paginile unor reviste și ziare ale vremii, n-au

format o literatură, constituind în partea mare ticluri sub influența folclorului în grai bănățean sau în limba literară (nu știu dacă despre proza scurtă sau operele dramatice prezentate pe scenele din Banatul sârbesc la începutul secolului XX sau cărțile de versuri populare sunt doar încercări de a scrie, precum spun o mare parte de istorici literari sau adevărate documente autentice, martorii limbii române vorbite și scrise în satele bănățene din Voivodina).

Înscrisă pe linia tradiționalismului târziu și a autohtonismului, poezia și proza anilor '50 a încercat să acopere golul literar interbelic și să deschidă din nou ușa cuvântului literar românesc, pierdut atunci. În contextul dur al proletcultismului, literatura pe linie tradiționalistă a anilor '50 a reprezentat așa cum spun unii exegeți ai literaturii din Voivodina, o formă agresivă de cultură în limba română (Catinca Agache). Pe această linie se înscrie Radu Flora cu volumele de versuri și de proză. În versuri sunt prezente motive, teme și idei specifice liricii postbelice și universului rustic, poetul încearcă să poetizeze ideologia comunistă, să creeze mituri noi și aceasta se realizează printr-o folclorizare forțată a versului, apelând la cuvinte tradiționale din creația populară: sat, glie, busuioc în floare cu miros de sânziană, și albastru de cicoare, răsărit de soare cald, etc. Mai târziu, Flora se apropie prin teme și motive poeziei moderne. Scriitorul, deja intrând în perioada a doua de creație, orientată spre modernism, descoperă îndeletniciri și o gastronomie impusă de civilizația apuseană unui popor până acum orientat spre tradițiile autohtone. Trilogia compusă din romanele *Capcana* (1978), *Vârtejul* (1989) și *Zidul* (1983) reconstituie mediul multicultural al Voivodinei din prima parte a secolului XX, mai ales în Banatului sârbesc. Lumea copilăriei și a tinereții este cu succes prezentată în romanul *Când vine primăvara* (1970) și în proza scurtă *Copilăria din amintiri* (1985). Românii din Banatul sârbesc, populație cu o arie geografică și spirituală specifică, aflată la confluența unor determinări culturale și interetnice foarte variate, cunosc o apariție destul de târzie a unei antologii de lirică populară românească. Apariția antologiilor de poezie populară reprezintă unul dintre semnele majore că un popor și-a pus în mod conștient problema identității sale.

Radu Flora, prin romanele sale, în special romanul *Când vine primăvara* (1970) și prin trilogia compusă din romanele *Capcana* (1978), *Vârtejul* (1980) și *Zidul* (1983) „reconstituie, din fragmente, mediul multicultural al Voivodinei din prima parte a secolului XX, în special al Banatului sârbesc, prin țesătura de constructe sociale, [prin care] personajele apar cu antroponomastică simbolică, ce face legătura cu antroponomia spațiului evocat, partea voivodineană a Câmpiei Panonice” (DĂRĂBUȘ, POPOVIĆ 2012: 13). Prin aceste romane, Radu Flora realizează „o frescă socială a panoramei bănățene interbelice și postbelice, în care se poate vedea atmosfera politică, educația școlară, problema națională în Regat, patriarhalismul și frământările satelor bănățene din Iugoslavia” (JUICĂ 2012: 102). Scriitorul folosește fraze scurte, fiecare cuvânt fiind plin de greutate, propozițiile lui sunt eliptice care obolesc cititorul, „narațiunea curge sacadat, în salturi scurte, repetate și se bazează mai mult pe sugestie decât pe epică” (Popa 1997: 84). Unii cercetători ai romanului lui Radu Flora vorbesc despre tehnica narativă a autorului care „se bazează pe alternanța temporală: dacă în *Vârtejul* alternează experiența de soldat cu cea profesională și sentimentală, în *Capcana* rupturile temporale pun în aceeași oglindă cu fețe diferite viața de elev și cea a primilor ani de muncă, iar în *Zidul* sunt generate de *flash-back-urile* din primele experiențe profesionale în raport cu cea prezentă. Trilogia se transformă într-un bildungsroman al devenirii” (DĂRĂBUȘ, POPOVIĆ 2012: 13). Fiind după profesie lingvist, cunoștințele sale de limbă le aplică în scrierea romanelor, folosind deseori diferite dialecte, regionalisme, jargoane, limbaje criptic sau argouri iar lexical bănățean și calcurile lingvistice îi ajută la prezentarea culorii locale. Lingvista Lia Magdu vorbește despre unele particularități individuale prin care Radu Flora se distinge în literatura română din Voivodina: claritate, oralitate, juxtapunere și prezența construcțiilor elipice.

Radu Flora, asemeni celorlalți scriitori din aceeași generație de scriitori din Voivodina, abordează în proza sa viața satului bănățean. Romanele *Când vine primăvara* (1970) și *Capcana* (1978) se constituie într-o frescă socială, dar nu în intenția de a impune cititorului socialul, ci de a zugrăvi o realitate posibilă sau care a fost posibilă în perioada interbelică. Această frescă socială conține atât factografie, alimentată de presa vremii, cât și plâsmuiri, sublimare a unor realități trăite de autor. Personajele, chiar dacă nu se sprijină pe prototipuri formează o tipologie specifică

Banatului iugoslav: învățătorii Bujor Bogdan în romanul *Când vine primăvara*, Mihai Câmpeanu din *Capacana*, preoții, țărani români, maghiari, șvabi. Pornind, deci, de la experiența subiectivă sunt redată experiențe posibile, întâmplări verosimile, întreaga proză e un amestec de autobiografie, fantezie și o cronică a evenimentelor petrecute. Cadrul geografico-social îl formează mai multe sate bănățene, precum satul Plopu din romanul *Capcana*. Cadrul istoric este fixat de autor printr-o documentare de izvoare precis indicate: războiul civil spaniol, campania abisiniană italiană, ocuparea Cehoslovaciei, a Albaniei, începutul războiului mondial, cu campania poloneză, la 1 septembrie 1939, evenimentele din 1940, cu ocuparea Franței, și până la războiul din aprilie în Iugoslavia.

În relația dintre estetic și existențial, Radu Flora scoate la iveală în romanele sale un ecosistem *sui generis*: autorul nu aprobă și nu respinge nimic, el încearcă să-și convingă cititorul că ceea ce oferă e realitatea nudă, transmite sincer, asemeni reporterului sportiv aflat la fața locului. Radu Flora nu judecă și nu condamnă. Unele scene relatate, cum ar fi evoluția mișcării șvabilor din Glogovăț, denotă imaginația creatoare a romancierului. Învățătorul Mihai Câmpeanu, personajul romanului *Capcana* (în fond este un roman din trilogie, deși autorul n-a fost de acord cu această apreciere), evoluează în mai multe planuri: activitatea lui la Plopu, un sat mic românesc, retras, apoi într-unul româno-german, sârbesc, și în satul său natal Satu Nou. Faptul că eroul principal se află prezent în toate cele trei romane nu susține trilogia. Nu apar și celelalte personaje, chiar dacă evenimentele sunt prezentate cronologic. Mihai Câmpeanu este un personaj central, dar fiecare roman poate fi citit aparte ne îndeamnă să le numim trilogie liberă.

Capcana în prima variantă se numea *Vizuina diavolului*, publicat fragmentar în revista „Lumina” (1978) în urma căruia apare romanul *Când vine primăvara*. În locul elevului Bujor Bogdan apare Paul Biharea ajuns profesor de liceu într-un târg bănățean unde predă la secția română a școlii. Peripețiile acestui profesor – o legătură cu o elevă din clasa a VIII-a – formează țesătura vieții târgului bănățean, binecunoscut lui Radu Flora care se dorea un romancier realist care respectă, în paginile ce descriu realitatea, legitatea, calendarul și toate amănuntele unei societăți postbelice. Planul narativ în acest ciclu de romane cu Mihai Câmpeanu refac starea politică din Iugoslavia deceniului din preajma celui de-Al Doilea Război Mondial, urzesc atmosfera patriarhală și frământările satelor bănățene, recrează situații elocvente ce ilustrează instrucția și politica școlară. Deși crâmpeiele autobiografice punctează frecvent firul narațiunii, multe scene din copilăria învățătorului Mihai Câmpeanu sunt niște adevărate episoade din copilăria romancierului Radu Flora. Multă autobiografie este și în personajul Bujor Bogdan din *Când vine primăvara*: viața la internatul român de la Vârșeț și în căminele studențești. Romancierul reconstruiește cu multă finețe atmosfera din internat, starea psihică a elevilor receptive la evenimentele deosebite din colectivitate școlară. Lexicul bănățean bogat din care nu lipsesc maghiarismele, germanismele dar mai ales sârbismele reflectă realitatea autentică a satului și orașului din perioada postbelică.

Paginile acestor două romane reunesc clipe trăite, experiența de viață redată cu multă sensibilitate. Romanele lui Radu Flora se caracterizează mai mult printr-o unitate tematică astfel că unii exegeți afirmă că ele s-ar putea organiza într-un roman ciclic. Proiectate pe un fundal multietnic, multiconfesional și istoric al satelor bănățene, romanele reflectă situația tensionată de dinaintea războiului mondial prin prezentarea directă a faptelor sociale și politice din satele cu populație mixtă: „Un grup mai mare de votanți și simpatizanți ai lui Dungerski și ai P.D.U.-ului au pornit din partea preponderant țărănească a orașului. Din Mală. Acestora li s-au mai alăturat, pe drum, spre centru, mulți alții. Mai ales mici meseriași. Apăsăți de impozite. Grele. Dar și mulți cetățeni maghiari. Și unii români. Chiar și nemți. Strigau numele lui Dungerski.” (*Capcana*) Personajele romanelor provin din satele bănățene „unde conviețuiesc diferite etnii” (AGACHE 2010: 96), sunt angajate fie ca învățători care se confruntă cu realitatea dură și cu deziluzii la venirea lor în Banatul sârbesc, altele fiind înrolate în armata organizată conform regulamentelor austriece, însă cele mai multe personaje reprezintă elevii proveniți din sânul multicultural bănățean, descriși prin folosirea „procedului artistic al introspecției vieții prin prisma unui copil” (POPA 1997: 78). Meditația și contemplarea speculativă asupra vieții psihice ale autorului însuși precum și

cunoașterea lumii externe prin intermediul contemplării interne poate fi punctul de plecare al tuturor romanelor lui Radu Flora. Locuind și profesând într-o zonă plină de istorie și interculturalitate, romancierul prin scrierile sale a atins unele momente importante pentru identitatea românească din Voivodina.

Interculturalitatea considerată o relație de interacțiune și cooperare continuă a diverselor grupuri culturale, etnice, religioase, etc. este redată de locuitorii zonei din romanele lui Radu Flora considerate adevărate exemple de conviețuire pașnică, de toleranță și dialog, de comunicare și cooperare, în care vorbitorii de diferite limbi minoritare se influențează reciproc. Concret, interculturalitatea se manifestă în primul rând în limbaj: „se naște aici un limbaj special. Pe care îl cunosc doar cei inițiați. Este o criptofonie aparte. Aproape un limbaj secret. Cunoscut doar de cei care știu cifrul. Să nu mai vorbim că unele limbaje mai puțin cunoscute, se folosesc drept limbaj secret. Cu simboluri aparte. Pentru cei ce le știu. Și pe care mulți nu le cunosc. De exemplu, limba țigănească” (FLORA 1978: 24). Argoul soldaților, lexical bănățean în care predomină maghiarismele, germanismele și sârbismele, calcul lingvistic sunt elementele de construcție ale romanelor lui Flora. Din dorința de a păstra cultura și tradițiile specifice, de aprofundare a studiul limbii materne și al religiei, precum și de promovare a valorilor culturale proprii în comunitate, elevii merg la școală, sunt cazați la internat, sunt supuși unor legi patriarhale, toate aceste lucruri fiind redată plastic printr-un ochi artistic al lui Radu Flora. Romanele lui refac starea politică „din preajma ultimului război, urzesc atmosfera patriarhală și frământările satelor bănățene, recrează situații elocvente ce ilustrează instrucția și politica școlară, răbufnește subsidiar cu elemente ce țin de problema națională” (POPA 1997: 81). Romanele lui Radu Flora, înscrise pe linie realistă a epocii, cu accente din realismul sârbesc și românesc, deplin conștient de „orizontul ideologic al cultivării diversității care vine să promoveze pluralitatea ca schimbare de paradigmă a raportului „minoritate/majoritate” (Ibidem) în zona Voivodinei. Zonele de contact etnic precum și multiculturalismul sunt concepțiile de la care trebuie să pornim dacă încercăm să analizăm romanele lui Flora. Reconstrucția spațiului cultural comun în care identitățile minoritare sunt privite ca parteneri egali în procesul de afirmare a importanței conviețuirii în moment grele de schimbări în societate, acest spațiu comun (Voivodina), este redescoperit prin pana romancierului Radu Flora, care s-a înscris în istoria literaturii române de pe aceste meleaguri.

Romanele lui, adevărate monografii ale satelor bănățene văzute prin prisma vieții școlare, pot ajuta la înțelegerea deplină a istoriei românilor bănățeni, când, în ciuda lipsurilor materiale și a educației patriarhale, un număr însemnat de elevi s-au putut școli în orașele din apropiere. Destinele acestor elevi, primele iubiri, primele necazuri și viața departe de familie, sunt redată de romancier, pe de o parte prin experiența subiectivă și a realităților trăite chiar de autor iar pe de cealaltă parte, prin zugrăvirea perioadei interbelice cu ajutorul presei vremii. Prin romanele sale facem cunoaștință cu societatea vremii în perioada interbelică, redată cu o anumită doză de fantezie, nostalgie și regret.

Referințe bibliografice

- Agache, Catinca (2010). *Literatura română din Voivodina*. Panciova: Editura Libertatea.
- Dărăbuș, Carmen & Popović, Virginia (2012). *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală*. Cluj-Napoca, Editura Risoprint și Novi Sad, Editura Fondul Europa.
- Flora, Radu (1970). *Când vine primăvara*. Panciova: Editura Libertatea.
- Flora, Radu (1978). *Capcana*. Panciova: Editura Libertatea.
- Flora, Radu (1980). *Vârtejul*. Panciova: Editura Libertatea.
- Flora, Radu (1983). *Zidul*. Panciova: Editura Libertatea.
- Juică, Brândușa (2012). *Literatura română din Voivodina (1945-1989). La confluența a două culturi*. Zrenianin: Editura ICRV.
- Popa, Ștefan N. (1997). *O istorie a literaturii române din Voivodina*. Panciova: Editura Libertatea.

